

N. FODOR JÁNOS

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, nfodor.janos@btk.elte.hu

A TÖRTÉNETI SZEMÉLYNÉVFÖLDRAJZI KUTATÁSOK ÚJABB PERSPEKTÍVÁI*

0. A Szabó T. Attila születésének 100. évfordulóján rendezett budapesti konferencián a visszaemlékezéseken túl a jeles erdélyi nyelvész sokszínű és sokoldalú munkásságának részletes áttekintésére is sor került (Bárth M. 2006), magam a nyelvjárástani vonatkozású műveinek részletes bemutatását és értékelését végeztem el. Ezúttal Szabó T. Attila munkásságához sok szálon kapcsolódó családnévföldrajzi előadásommal tisztelgek emléke előtt.

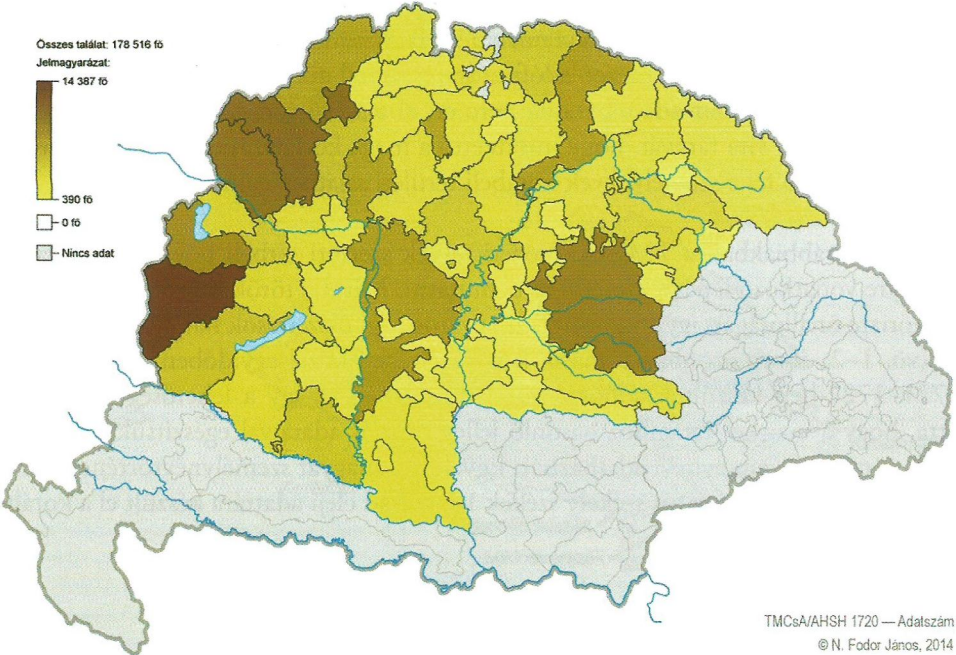
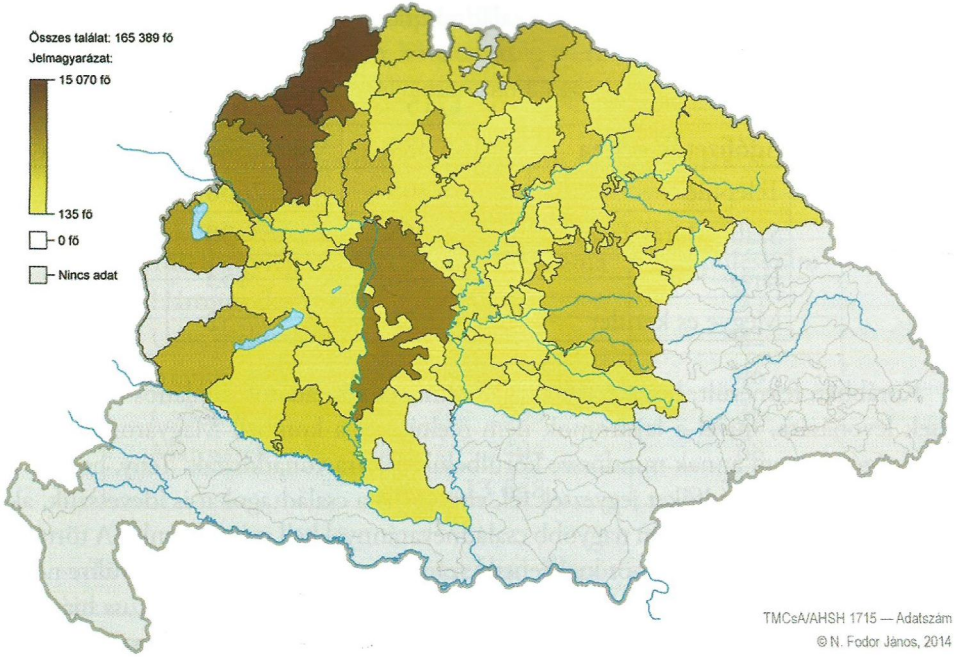
Az előadás címe hallatán felmerülhet az a kérdés, hogy mindez hogyan kapcsolható a nyelvészprofesszor pályájához, hiszen személynévföldrajzi kutatásokról európai viszonylatban is csak három évtizede beszélhetünk, tehát ez a nyelvészeti szakterület Szabó T. Attila halálát követően, a technikai fejlődésnek köszönhetően bontakozott ki igazán. A magyarázat egyszerű: Szabó T. Attila munkássága egészét jellemezte az aprólékos filológiai adatgyűjtő munka, amelyet a korpuszalapú (hagyományos) kutatások nem nélkülözhetnek. Ennek két kiemelkedő produktumáról (az Erdélyi magyar szótörténeti tárról és a Szabó T. Attila helynévgyűjtése alapján készült sorozatról) eddig is méltán sok szó esett. Az alábbiakban a folyamatban lévő történeti személynévföldrajzi kutatások rövid ismertetésén túl egy új személynévi adatbázis bemutatására is sor kerül. Az adatbázis szorosan Erdélyhez kapcsolható, amely egyben Szabó T. Attila gyűjtőterületével is egybeesik. A harmadik kapcsolódási pont maga a névföldrajz mint kutatási terület, amely a nevek területi sajátossága alapján igyekszik nyelvészeti és interdiszciplináris következtetéseket levonni, így szorosan kapcsolódik a névföldrajzhoz, amelyben Szabó T. Attila maradandót alkotott (erre l. pl. Szabó T.–Gálffy–Márton 1944).

* A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíja és a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) PD 116414. nyilvántartási számú szerződése támogatásával készült.

1. Az elmúlt években fellendülő magyar családnévöldrajzi kutatás látványos eredményekkel, több konferenciakötettel és számos tanulmánnyal egyre inkább kezd felzárkózni az európai családnévöldrajzhoz. Munkámban e névföldrajzi részdiszciplína tárgykörébe sorolhatóan Erdély 18. század eleji személynévanyagának néhány névtani és tágabban értelmezhető interdiszciplináris tanulságait igyekszem szemléltetni, válogatva azok között a kutatási területek között, amelyek számára egy jól strukturált névkorpusz forrásként használható.

Mielőtt az elemzésre rátérnék, röviden essék szó a Történeti magyar családnévatalasz (TMCsA.) kutatási programról. Az ELTE-hez mint kutatóhelyhez kapcsolódó projekt első időszakában, 2011 és 2014 között az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíja támogatásával megtörtént egy kétrészes adatbázis létrehozása, melynek alapforrását az Országos Levéltár által digitalizált, a korabeli Magyarország kétharmadát lefedő első két országos összeírás (1715-ös és 1720-as) (*Conscriptio Regnicolaris*) adóívei jelentették. Már a kutatási programról hírt adó legkorábbi publikációkban a történeti névkorpusz időbeli és térbeli bővítését jelöltük meg további feladatként (N. Fodor–F. Láncz 2011: 181; N. Fodor 2011: 98). Mivel akkor már az első országos összeírás anyaga digitalizált formában elérhető volt, ez lett az adatbázis alapja, majd 2012 tavaszán az Országos Levéltár írásos engedélyével megkaptuk az 1720-as összeírás teljes anyagát is. Az adatok megyei bontású térképes ábrázolása egy átmeneti megoldással ugyan folyamatosan lehetséges volt, azonban a kisebb egységek szerinti (járási) felbontású ábrázolást lényegesen hátráltatta az a tény, hogy a 18. század eleji Magyarország közigazgatási viszonyainak hiteles térképi ábrázolása nem állt rendelkezésre, ezért ezt a hosszadalmas, nem nyelvészeti jellegű munkát is el kellett végezni. A személynévi adatbázis sajátosságaihoz igazított, azt figyelembe vevő html alapú számítógépes szoftver 2014 nyarán lépett működésbe.

A két összeírás felmérési területét és a névelőfordulások (adófizetők) számát (a nagyobb adatszámot sötétebb színárnyalattal jelölve) a mellékelt kartogramok ábrázolják (1–2. ábra), az összesített statisztikai adatokat pedig az 1. táblázat tartalmazza.

1–2. ábra. A Történeti magyar családnévatalasz (TMCsA.) területi lefedettsége és az egyes vármegyék névadatainak aránya 1715-ben és 1720-ban

1. táblázat. A Történeti magyar családnévtasz 18. század eleji adatbázisainak statisztikai adatai¹

	1715	1720
Adófizetők száma	165 389	178 678
Település	7305	7658
Szabad királyi város	35	38
Járás	146	153
Megye és kerület	50	52

Korábban felmerült, hogy egyáltalán alkalmasak-e az adatok általános következtetések levonására, mivel a lajstromok nem ölelték fel a korabeli Magyarország teljes népességét, hanem annak mindössze körülbelül 4%-ára vonatkoztak. Tény, hogy csupán az adófizető családfőket jegyezték fel, viszont ha a családtagokat is idevesszük, akkor a fenténél mindenképpen nagyobb családnévaránnyal kell számolnunk. (A történeti demográfiában általános 5-ös kvócienssel számolva az arány így 20% körülire nő.)

Noha az 1720-as adóösszeírás azzal a céllal készült, hogy az első census hiányosságait kiküszöbölje, valójában megyékre lebontva kevesebb adatot tartalmaz, mint az első, hiszen az 1720-as összeírás ugyan már magában foglalja Vas megye tizenháromezer és a Sajkás kerület 1200 körüli személynévadatát is, de ezekkel együtt is a második összeírás csupán tizenháromezer adófizetővel számlál többet a korábbinál, így az egyes megyékre vetített adatok száma nem éri el a 1715-ösét. Mindenesetre az ma már nem képezi vita tárgyát, hogy mindkettő a maga korlátai mellett is eredményesen használható fel a személynevek korabeli területi sajátosságainak ábrázolására.²

2. A továbbiakban a TMCsA. eredeti tervek szerinti térbeli bővítésének újabb, Erdélyre vonatkozó lépését szeretném bemutatni. Mivel a török kiűzése után Erdély megőrizte önállóságát, így területére a magyarországi összeírások hatálya nem terjedt ki (vö. 1–2. ábra), azonban a másik két összeírással közel egyidőben, 1713-ban és 1721–1722-ben készültek adóösszeírások Erdélyben is, így a lehetőség adott volt arra, hogy a magyarországihoz hasonló jellegű forrás adataival egészítsük ki a TMCsA. történeti személynévi adatbázisát. Egyelőre a magyar személynévtörténet szempontjából rendkívül fontos székely székek 18. század eleji adattára készült el a koráb-

1 Az adatok ± 0,3% hibahatáron belül értendők.

2 Itt említtem meg, hogy 2012-ben a fenti történeti személynévi kutatási programmal párhuzamosan Vörös Ferenc is létrehozta a saját 1720-as adatbázisát a 2009-es magyarországi névanyag feldolgozása mellett (vö. Vörös 2013, 2015). Jelenleg tehát az 1720-as összeírás adatait két történeti személynévi adatbázis is magában foglalja.

ban megjelent levéltári források alapján (Pál-Antal 2008, 2009a, 2009b, 2011a, 2011b), de a pályázatokban vállalt kötelezettség szerint Erdély többi (a nemesi vármegyei) részének névadataival is folyamatosan kiegészül az adattár.

2. táblázat. A TMCsA. erdélyi személynévi adatbázisának statisztikai adatai (1721–1722)

Területi egység neve	Adófizetők száma	Településszám
Háromszék	4913	93
Udvarhelyszék	2626	22
Aranyosszék	1012	46
Csíkszék	2693	36
Marosszék	2404	68
	13 648	265

A székelyföldi személynévkorpusz jelenlegi állapot szerinti adatait a 2. táblázat tartalmazza. Egyelőre az adatbázisban 13 648 személy adata található, melynek legnagyobb része Háromszékhez kapcsolódik (4913 fő; 36%). Mind az öt székely szék névanyaga adatbázis részét képezi, viszont a fiúszékek közül Háromszékből Miklós-várszék, Udvarhelyszékből Keresztúrszék, Csíkszékből pedig Gyergyószék adatai hiányoznak (erre a településszámok is utalnak), hasonlóan a Csík- és Háromszék közötti vármegyei területhez, így az adatok jelenleg nem fedik le a teljes Székelyföldet (vö. 3. ábra).

3. ábra. A székely székek és fiúszékek területe a 18. század elején

3. Az alábbiakban a névanyag elemzési lehetőségeit a **névgyakoriság** fogalmához kapcsolt szempontokkal kívánom illusztrálni.

A szakirodalom általános elemzési lehetőségként tartja számon a névstatisztikai kimutatásokat. A névgyakoriság azon túl, hogy a nagyközönség általános érdeklődésére tarthat számot, fontos interdiszciplináris összefüggések bemutatását is lehetővé teszi. Ezek közül most csupán arra utalok, hogy egy-egy terület leggyakoribb családneveinek listája egyebek mellett a vizsgált területi egység lakosságának etnikai megoszlását is híven tükrözi. A gyakorisági arányok ilyen jellegű felhasználása azonban csak megfelelő körülmétekintés alapján lehetséges, amihez a területi egység pontos meghatározása elengedhetetlen.

Hajdú Mihály az általunk vizsgált korszak vonatkozásában térképre vetítve közli a Kárpát-medence egy-egy területe leggyakoribb 3 családnevét, Erdélyhez a *Szalánci*, *Pap* és *Marján* neveket rendelve (2003: 784). Az etimon nyelvi eredetét illetően bizonytalan *Pap* családnév (ti. lehet román névviselő magyar formában leírt neve) és a *Marján* a románok nemcsak meghatározó jelenlétét, hanem számaránybeli fölényét is sugallhatják egész Erdély területén. (A 16. században még a *Nagy*, *Kovács*, *Varga* szerepelt ugyanitt az első három helyen – l. Hajdú 2003: 774). Ezzel szemben a valószínűségben az adatok nem Erdély egészének, hanem csupán egy szűk területnek, Gyalu és környékének névgyakoriságát jelzik. (Megjegyzendő, hogy Hajdúnál a leírásban a területi egység pontosan szerepel, viszont a közölt térkép ábrázolásmódja félreérthető.)

Az 1721–1722-es székelyföldi összeírás első 20 leggyakoribb családnevét (az előfordulásokkal és arányokkal együtt) a 3. táblázat tartalmazza. Az összehasonlíthatóság érdekében a TMCsA. Magyar Királyságra vonatkozó 1715-ös adatait is párhuzamosan közlöm. Az utolsó oszlopban feltüntettem az adott családnév másik összeírásban elfoglalt pozícióját is.

3. táblázat. Székelyföldi és magyarországi családnevek gyakorisága a 18. század elején (1–20. név) (P = pozíciószám)

Székely székek 1721–1722				Pozíció 1715
P	Családnév	Adat- szám	%	
1.	Oláh	454	3,36	19.
2.	Nagy	335	2,48	4.
3.	Kovács	322	2,38	1.
4.	Szabó	315	2,33	3.
5.	Kis	155	1,15	6.
6.	Molnár	138	1,02	8.
7.	Szűcs	131	0,97	12.

Magyar Királyság 1715				Pozíció 1721/22
P	Családnév	Adat- szám	%	
1.	Kovács	2872	1,737	3.
2.	Tót	2662	1,610	17.
3.	Szabó	2519	1,523	4.
4.	Nagy	2177	1,317	2.
5.	Varga	2013	1,217	19.
6.	Kis	1432	0,866	5.
7.	Horvát	1281	0,775	68.

8.	Szász	130	0,96	127.
9.	Pál	129	0,96	48.
10.	Gál	124	0,92	20.
11.	Márton	115	0,85	66.
12.	László	114	0,84	77.
13.	Bíró	114	0,84	37.
14.	Péter	113	0,84	91.
15.	Balog	112	0,83	14.
16.	Balázs	104	0,77	27.
17.	Tót	103	0,76	2.
18.	Ferenc	100	0,74	107.
19.	Varga	99	0,73	5.
20.	Máté	94	0,7	87.

8.	Molnár	891	0,539	6.
9.	Takács	813	0,492	418–500.
10.	Pap	721	0,436	39.
11.	Német	660	0,399	88.
12.	Szűcs	654	0,396	7.
13.	Mészáros	630	0,381	151–160.
14.	Balog	554	0,335	15.
15.	Farkas	516	0,312	38.
16.	Polyák	510	0,308	–
17.	Juhász	446	0,270	191–206.
18.	Orosz	441	0,267	191–206.
19.	Oláh	400	0,242	1.
20.	Gál	384	0,232	10.

Anélkül, hogy a fenti táblázat részletes elemzésébe bocsátkoznék, csupán néhány lényegi megállapítást tesztek.

(a) A felsorolt első húsz névben nem találunk román eredetű családnevet, sőt a székelyföldi névlistán az első biztosan román etimonú név, a *Radul (Ráduly)* is csupán a 67. helyen található 37 előfordulással. Viszont a székely székek vonatkozásában a gyakorisági sor élén álló *Oláh* név kiemelkedő aránya (454; 3,36%) mindenképpen magyarázatra szorul (l. alább).

(b) A népnévi eredetű családnevek közül a *Tót* csekélyebb székelyföldi megterheltsége névföldrajzi okkal magyarázatható, hasonlóan a német népességre utaló etnonimák megoszlásához. Székelyföldön a *Szász* a 8. leggyakoribb családnév, míg a Királyi Magyarországon csupán a 127. helyen áll. Fordított pozíciót figyelhetünk meg a *Német* családnév esetében: a Magyar Királyság területén a 11., míg Székelyföldön csak a 88. a sorban. Mindez a különböző német csoportok Kárpát-medencei elhelyezkedését híven tükrözi (a német etnikumra utaló nevekre l. még Farkas–Slíz 2011; Farkas 2013).³

(c) A szláv népességre utaló etnonimák közül a *Horvát* és az *Orosz* szerepel az 1715-ös összeírásban az első húsz név között, míg a székely anyagban előbbi a 68. helyen van 37 előfordulással, utóbbi pedig 13 adattal (más nevekkel együtt) a 191–206. közötti pozíción osztozik. Mindkét név csekély székelyföldi megterheltsége jól magyarázható, hiszen a *Horvát* elsősorban a Kárpát-medence nyugati régióiban, a

3 Meg kell jegyeznünk, hogy a népnévi eredetű családnevek nem csak etnikai hovatartozás alapján keletkezettek, hanem tulajdonság, származási hely, esemény stb. is lehetett a névadás alapja (vö. pl. Farkas 2013: 130), mégis az itt tárgyalt nevek esetében legnagyobb arányban elsődlegesen az etnikai magyarázat vehető számításba.

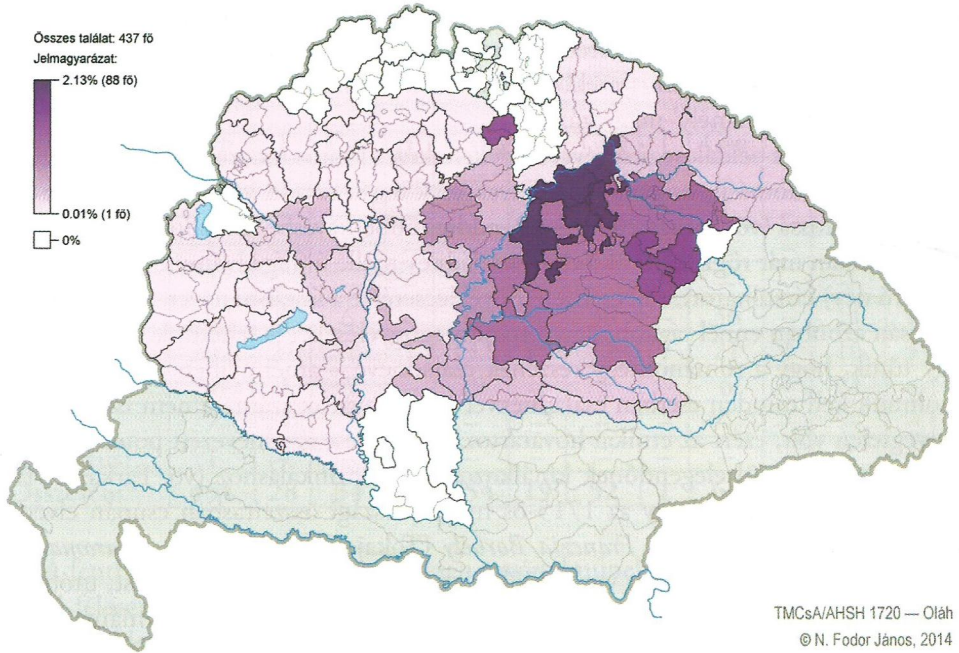
ruszinokra vonatkozó *Orosz* pedig északkeleten gyakori. Utóbbi esetében azonban mégis meglepő az itteni előfordulás ennyire alacsony mértéke, hiszen az Erdéllyel szomszédos partiumi területeken (Ugocsa, Közép-Szolnok, Máramaros, Szatmár vm.) a legmegterheltebb a családnév (vö. N. Fodor 2011: 102–103). Úgy tűnik, hogy a ruszinok vándorlása Székelyföld irányába egyáltalán nem volt jellemző. 1715-ben a leggyakoribb nem magyar eredetű családnév, a lengyelekre vonatkozó szláv *Polyák* adatainak teljes erdélyi hiánya a fentiekhez hasonlóan okokkal magyarázható (l. N. Fodor 2011: 102–105; Farkas 2013: 128).

(d) A magyarországi névanyagban hagyományosan gyakori családnevek közül a *Kovács, Szabó, Nagy, Kis, Molnár, Szücs, Balog* nevek Székelyföld területén is hasonló gyakoriságot mutatnak. Annyi megjegyzést azonban tennünk kell, hogy utóbbi területen az első három név jóval nagyobb, 2% fölötti megterheltségű. A leggyakoribb magyarországi foglalkozásnévi eredetű vezetéknév közül néhányról (*Takács, Mészáros, Juhász*) azonban elmondhatjuk, hogy alig vannak jelen a székely névrendszerben. Az okok feltárása további vizsgálatot igényel. A *Juhász* név esetében az alacsony megterheltség lehetséges magyarázataként arra gondolhatunk, hogy a tevékenységet leginkább a románok végezték, akiknek az elnevezésében az etnikumra történő utalás nagyobb hangsúlyt kapott, mint az általuk űzött foglalkozás. Ez akkor is igaz, ha a juhász foglalkozásra más lexéma (pl. *bács*) is utalhat – hasonlóan alacsony megterheltséggel. Emellett a román eredetű *Pakulár* névről (< ’juhász’) szintén említést kell tennünk, amely ugyanúgy 13 előfordulással bír a névanyagban, mint a *Juhász*. Ezek azonban jelentősen nem módosítják a fent mondottakat.

(e) Utolsó megjegyzésem a névtípusokhoz kapcsolódik. Az 1715-ös magyarországi anyag első húsz leggyakoribb neve között mindössze két apanévi eredetű családnevet találunk: *Farkas* (15.) és *Gál* (20.). (A *Farkas* esetében most egyéb motivációs magyarázattól eltekinthetünk.) A székely székek anyagában viszont az első húsz név között 8 keresztnévi eredetűt találunk: *Pál* (9.), *Gál* (10.), *Márton* (11.), *László* (12–13.), *Péter* (14.), *Balázs* (16.), *Ferenc* (18.), *Máté* (20.). Mindez plasztikusan szemlélteti a magyarországi és a székely családnévrendszer közötti tipológiai különbséget, mely szerint a székely családnevek jelentős hányada (jelen esetben a teljes névanyag 45,8%-a) patronim eredetű.

4. Az etnikai vonatkozásokra is tekintettel nézzük meg a gyakorisági lista élén álló *Oláh* név sajátosságait.

4. ábra. Az Oláh családnév területi megoszlása 1720-ban (TMCsA. 1720)

A TMCsA. 1720-as adatbázisa alapján készült kartogram (4. ábra) diakrón szempontból a név kelet–nyugati irányú terjedését vetíti elénk.⁴ A Tiszántúlon (főként Szabolcs megyében) a leggyakoribb, jelentős még Kraszna és Közép-Szolnok, Bihar és Szatmár, valamint a távolabbi Torna vármegyében. A román népesség – miként a rájuk utaló név is jelzi – Erdély és Moldva irányából érkezett a Magyar Királyság területére.

A székely székek összeírásában több olyan esetet is találunk, amikor nem egyértelmű, hogy már tulajdonnevet vagy etnikumra utaló alkalmi jelzőt tartalmaz az adat. Az *oláh* lexéma jelzői funkciójú értelmezése, azaz közszeói voltának feltételezése 28 esetben mindenképpen indokolt lehet. Az *Oláh Kádár*, *Oláh Szöcs*, *Oláh varga*, *Oláh Dobosné* (?) stb. személyjelölő formák esetében (a helyesírástól függetlenül) minden bizonnyal nem tulajdonnévről van szó, hanem egyfajta névhelyettesítő szerkezetről. Ilyenkor a többségi magyar lakosság nem kereszt- és családnévvel, hanem a foglalkozás és etnikum alapján azonosította a jövevényt. A *Perbul ola*, *Sinka olá*, *Sztojka olá*,

4 Az *Oláh* név helyesírási és alakváltozatai 1715-ben *Ola*, *Olá*, *Ólá*, *Olach*, *Olah*, *Oláh*; 1720-ban *Ola*, *Olá*, *Olach*, *Olách*, *Olah*, *Oláh*, *Oláj*.

Raduly Olane stb. nevek mögött akár fordított (latinos) névsorrendű szabályos keresztnév + családnév névszerkezetet is kereshetnénk, viszont ez ellen szól a névkörnyezet magyaros sorrendje, ezért ezekben az esetekben valószínűbbnek tűnik a 'XY keresztnévű román személy' magyarázat.

A névhiányos példák segítségével a névkeletkezés fontos mozzanatait is megfigyelhetjük. Köztudomású, hogy a családnevek csak a 18. század végén váltak egyre inkább hivatalossá (vö. Farkas 2003: 145), addig többé-kevésbé szabadon változhattak, egy korábban már rögzült (öröklődött) családnév mellé új ragadványnév (megkülönböztető név) társulhatott, sok esetben idővel lecserélve a korábbi nevet. A fenti esetek kapcsán azonban ennél tágabb, névélettani megfigyeléseket is tehetünk. A példákból úgy tűnik, hogy a románok egy részének családnéve – amennyiben egyáltalán számolnunk kell minden esetben családnévvel – a magyarok számára nem ismert vagy lényegtelen volt, ezért az etnikai hovatartozás kiemelése az elnevezett potenciális sajátosságjegyei közül elegendőnek kínálkozott az identifikáláshoz (vö. Farkas 2013: 131). Érdekes adalék, hogy az 1715-ös magyarországi összeírásban csupán elvétve találunk hasonló adatokat: *Franczia Borbély* (Tokaj, Zemplén vm.), *Maromarosy Oláh* (Gyiróttótfalu, Szatmár vm.). Előbbi az etnikumot és a foglalkozást, utóbbi a származási helyet és az etnikumot helyezte azonosító szerepbe. A névhiány ritkán olyan máshol lakó, de az összeírás helyszínén is adózás alá eső ingatlannal rendelkező magyar nemzetiségű személyek esetében is megfigyelhető, akiknek a nevét a közösség nem tudta felidézni (pl. *Sánta szöcs, Kőmődsi Pásztor*).

A fent ismertetett jelzői funkciójú lexémák családnévnek semmiképpen nem tekinthetők, de még a ragadványnévi szerep is sokszor kérdéses esetükben, inkább **kései alkalmi névhelyettesítő körülírások**nak tarthatjuk ezeket, amelyek az írásbeliség hatására keletkeztek, így valós (élőnyelvi) használati értékük bizonytalan. Itt említem meg azokat a főként pásztorokra vonatkozó adatokat is, amelyek a fenti kategória létezését még inkább megerősítik: *Oláh Tehén, Bukur Tehén, Juon Disznó, Lo Juon (Aranyosszék), Gabriel Diszno, Petrus Kecse (Marosszék)*. Több esetben az összeírás megfelelő rovatában a *pastor (vaccarius, bubulcus, opilio)* kitétel teszi egyértelművé a magyarázatot. Itt a foglalkozás tárgya (*tehén, ló, disznó, kecske*) jelenik meg az adatokban, melyekről annak ellenére, hogy a magyar családnevek között előfordulnak állatnévi eredetűek, ez esetben mégsem állíthatjuk, hogy biztosan tulajdonnevek volnának.

Az *oláh* etnonimával azonosított 28 adófizető személy társadalmi státusz szerinti megoszlása a következő: 21 zsellér (inquilinus), 5 jobbágy (jobbagius), 2 kóborló (vagus) (l. 4. táblázat). A lexéma családnévi funkciójú esetei (454) társadalmi helyzet szerinti csoportosításban a következő megoszlást mutatják: 202 zsellér, 183 jobbágy, 56 kóborló, 7 szolga (servus), 1 lófő (primipilus) és 1 gyalog székely (pixidarius). A fentiek mellett egy elhagyott (desertus) telek korábbi lakóját is ezen a néven említették.

4. táblázat. Az *oláh* etnonima családnévi és köznévi előfordulásai a Székelyföldön társadalmi helyzet szerint 1721–1722-ben.⁵

Társadalmi helyzet	Oláh		A		H		Cs		M		U	
	Csn	J	Csn	J	Csn	J	Csn	J	Csn	J	Csn	J
Armalista	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Primipilus	1	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–
Pixidarius	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–
Exemptus	3	–	–	–	3	–	–	–	–	–	–	–
Jobbagius	183	5	6	–	100	4	30	–	36	–	11	1
Inquilinus	202	21	16	1	132	15	17	1	21	1	16	3
Vagus	56	2	5	–	19	–	5	–	6	–	21	–
Servus	7	–	7	–	–	–	–	–	–	–	–	–
(Desertus)	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–
Összesen:	454	28	34	1	254	19	52	1	64	1	50	4

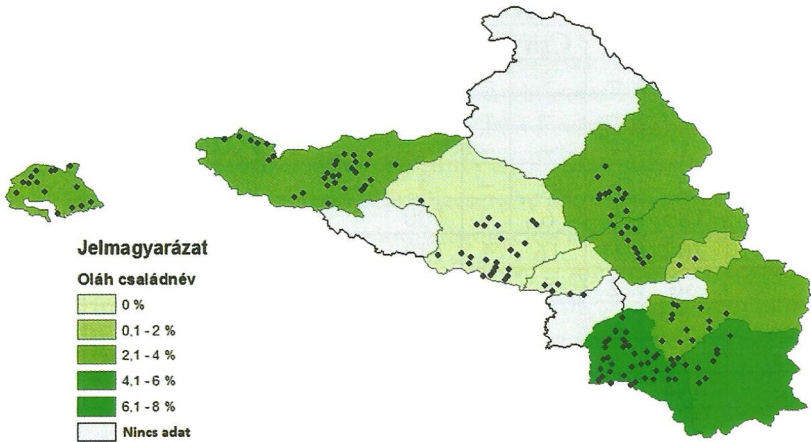
A fenti táblázat adatai alapján teljesen egyértelműnek látszik, hogy az *oláh* lexéma közel félezer előfordulása mindkét funkcióban olyan személyekre vonatkozik, akik Székelyföldre újonnan érkeztek, így a székely társadalomba még nem tagolódhattak be, nem asszimilálódtak, a székelyföldi társadalom peremén, az alsóbb társadalmi rétegekben helyezkedtek el.⁶

Ha az *Oláh* név székek szerinti megterheltségét nézzük (vö. 4. táblázat, 5. ábra), akkor arányaiban Háromszéken és Aranyosszéken találjuk a legtöbb említést, ami a románság Székelyföldön belüli 18. század eleji terjeszkedésének területiségét is jól tükrözi. A folyamat eredményeként, a mai etnikai arányok ismeretében azt láthatjuk, hogy a Háromszék déli részének és az egész Aranyosszéknek az etnikai átrendeződése történt meg az elmúlt három évszázad alatt. Ebbe a folyamatba jól illeszkedik az *Oláh* családnév esetében feltárt jelenség is a 18. század első feléből, amikor is a szakirodalom egybehangzó véleménye szerint a románság nagy népmozgása már javában zajlott Erdély irányába (vö. Ember–Heckenast 1989: 44). Azt, hogy az *Oláh* név túlnyomó részt konkrét etnikai hovatartozásra utal a 18. század elején, azaz az asszimilációval alig kell számolnunk, éppen a társadalmi helyzet, illetve a fent bemutatott

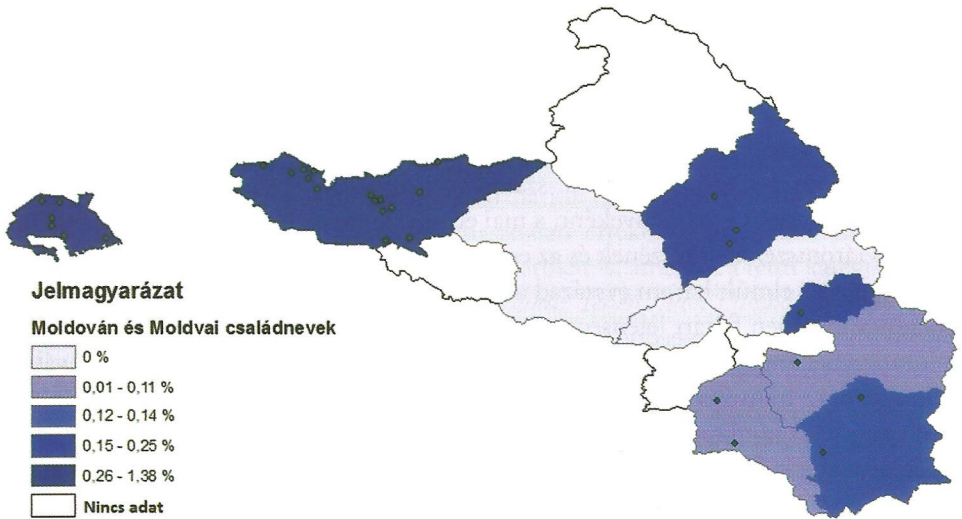
5 Csn = családnév, J = etnikumra utaló jelző; A = Aranyosszék, H = Háromszék, Cs = Csíkszék, M = Marosszék, U = Udvarhelyszék

6 Itt az egy marosszéki lófő és az egy udvarhelyszéki (énlakai) gyalogszékely családot kivételként vehetjük számításba. Megjegyzendő ugyanakkor – miként erre korábban már utaltam – a népnévi eredetű családnévek elenyésző, mégis kimutatható hányadában valamilyen tulajdonság, illetve esemény is állhatott a névadás hátterében.

bizonytalan, átmeneti névadási esetek is alátámasztják. (Az *Oláh* névre l. még N. Fodor 2012, Farkas 2013: 138–140.)

5. ábra. Az *Oláh* családnév területi elterjedtsége a Székelyföldön (TMCsA. 1721/22)⁷

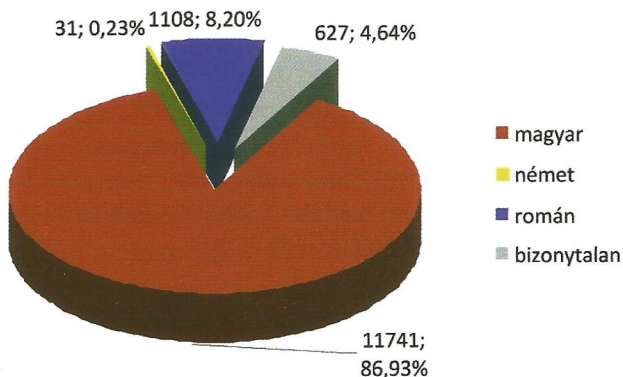

6. ábra. A *Moldován* és *Moldvai* családnév területi megoszlása a Székelyföldön (TMCsA. 1721/22)

⁷ A kartogramok elkészítéséért Fricz Gergelynek tartozom köszönettel.

A Székelyföldre újonnan betelepülő románok Kárpátokon túli kiindulási helyét bizonyos nevek (*Moldvai, Moldován, Oltyán, Muntyán* stb.) egyértelművé teszik. A *Moldvai* (35) és a *Moldován* (34) nevek⁸ kartogramja (6. ábra) azt is elárulja, hogy Székelyföldön belül mely területeket érintett nagyobb mértékben a moldvai bevándorlás. A moldvaiak közül legtöbben Aranyos- és Marosszéken telepedtek le, Alcsíkba és Kászonba szintén érkeztek innen nagyobb számban telepeseik.

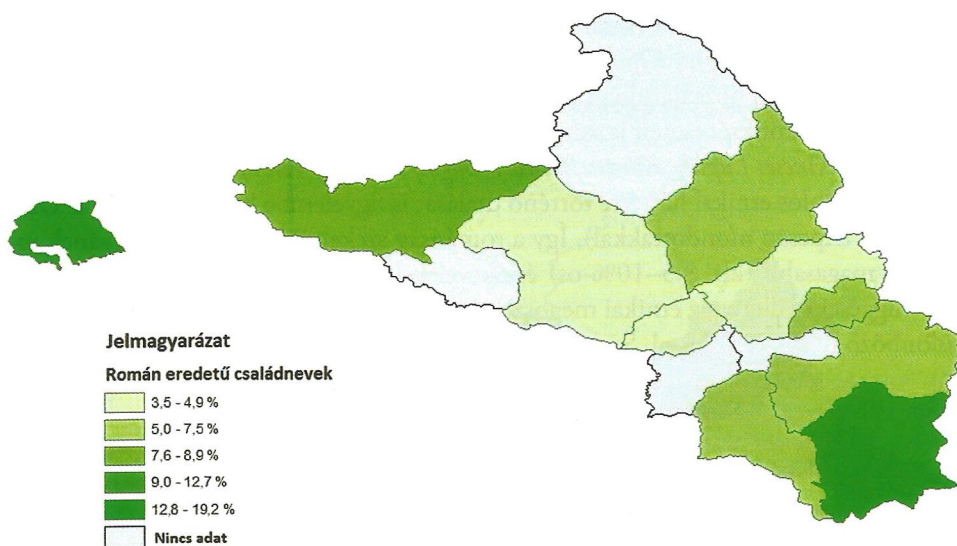
5. A társadalmi helyzet szoros összefüggése az etnikai hovatartozással nemcsak a konkrét etnikumra utaló *Oláh* név esetében nyilvánvaló, hanem általában igaz a román eredetű családnevek egészére is. A Székely székek 1721–1722-es adatbázisában a 11 741 magyar eredetű családnévvel szemben (86,93%) 1108 román név fordul elő (8,2%) (l. 7. ábra). Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az ábra a családnevek eredet szerinti megoszlását mutatja, és nem a tényleges etnikai megoszlást. A név és etnikum összefüggésének bonyolult kérdésére most nem térek ki, csupán jelzem, hogy az etnikumspecifikus keresztnevek (kizárólag román keresztnevek pl. *Lup, Ursul, Bukur*, ortodox nevek: *Todor, Opra, Kifur, Kirilla, Diumitru, Dan, Vaszil, Kriste, Paskul, Blagul, Flora* stb.) nagyban hozzájárulnak a névviselő etnikumának meghatározásához, hiszen az asszimiláció konkrét eseteit is sok esetben jól jelzik (l. pl. magyar családnév + román keresztnev: *Kincses Lupuly, Kovács Barbuly, Bagolj Barbuly, Veres Radulj* stb.). Emellett a népnevek valós etnikai háttérre történő utalását is figyelembe kell venni (vö. az *Oláh* családnév kapcsán mondottakkal). Így a románság székelyföldi etnikai arányának valamivel magasabb (kb. 8,5–10%-os) értékével kell számolnunk. (A név és etnikum összefüggéseire, illetve az etnikai megoszlás meghatározásához alkalmazott névanalízis különböző módszereire l. pl. Szabó 1937, Bagdi–Demeter 2005, N. Fodor 2013.)

7. ábra. A székely székek családneveinek eredet szerinti megoszlása (TMCsA. 1721/22)

8 A 2. leggyakoribb román eredetű név, a *Moldován* a 75. helyen szerepel a székely székek családnévgyakorisági listáján.

A román nevek társadalmi rétegek szerinti megoszlása a következő: 65 armalista (5,866%), 162 lófő (14,624%), 12 gyalogszékely (1,083%), 26 szabad székely (2,347%) [az előző két kategória összevonva], 465 jobbágy (41,968%), 256 zsellér (23,105%), 59 „vagus” (5,325%), 18 szolga (1,625%) és 45 egyéb (pl. özvegy) (4,025%). Tehát az alsóbb társadalmi rétegeknek (jobbágy, zsellér, szolga stb.) román eredetű családnevek közötti előfordulása 70% fölötti. Egyedül a lófők 14,624%-os aránya tekinthető kirívónak, amit – amennyiben valóban helyesek az összeírás vonatkozó adatai – a román családnevű primipilusok őseinek korábbi erdélyi migrációjával magyarázhatunk. A 162 lófő kétharmada (106) Háromszékhez köthető, azon belül is főként Orbaiszék területéhez (66). A román eredetű családnevek legnagyobb arányban (19,2%) Aranyosszéken fordulnak elő, ezt követi Orbaiszék 12,7%-kal és Marosszék 8,9%-kal (vö. 8. ábra). Ezek az adatok pedig a románok székelyföldi betelepüléséről fent mondottakat ugyancsak visszaigazolják.

8. ábra. A székely székek román eredetű családneveinek területi megoszlása (TMCsA. 1721/22)

6. A fenti vizsgálatban csupán néhány szempontot emeltem ki azok közül a lehetőségek közül, amelyek egy 18. század eleji székely személynévkorpusz átfogó vizsgálatát jelenthetik. Az, hogy egy adatbázis milyen következtetések levonását teszi lehetővé, nemcsak maga az anyag, hanem a bevett tudományos módszerek is meghatározzák. Az etnikai vizsgálatok esetében különösen is indokolt a fokozott óvatosság, hiszen könnyen téves megállapítások születhetnek, ahogyan ezt a legutóbbi román szakirodalom is példázza.

Egy román kutatócsoport ugyanis Erdély középkori személyneveit vizsgálva arra a megállapításra jutott, hogy Erdélyben a 11–14. században a román etnikumú személyekre utaló nevek voltak többségben, mivel a leggyakoribb keresztnévek (*János, Miklós, Péter, Mihály* stb.) szerintük a bizánci kereszténység legnépszerűbb nevei, és hiányoznak a Nyugaton jellemző dinasztikus nevek (pl. *William, Robert, Richard*) (Dincă–Hasan–Turcuş–Vizauer 2011). Az sem zavarta a kutatókat, hogy az Erdélytől nyugatra eső területeken, a Magyar Királyságtól a Cseh Királyságon át a német fejedelemségekig is ezek a leggyakoribb keresztnévek, tehát eszerint a logika szerint itt is keleti keresztények éltek, ami pedig történelmi abszurditás. Ugyanakkor tény, hogy a bizánci rítusú vidékeken éppenséggel nem ezek a nevek voltak a leggyakoribbak, hanem az *Afanaszij, a Visszarion, a Georgij, a Geraszim, a Dmitrij* és a *Vaszilij* (részletesen I. Nagy 2015). Az egzakt módszerekkel végzett mikrovizsgálatok mindenképpen elengedhetetlenek ahhoz, hogy az ehhez hasonló tévedéseket helyre lehessen igazítani.

HIVATKOZÁSOK

- Bagdi Róbert – Demeter Gábor 2005. In: Süli-Zakar István (szerk.): *A nyelvhatár-változás természeti és gazdasági háttere Bihar megye példáján (1770–1992). „Tájak – régiók – települések...” Tisztelgés a 75 éves Enyedi György akadémikus előtt.* Didakt, Debrecen, 279–87.
- Bárh M. János (szerk.): 2006. *Emlékkönyv Szabó T. Attila születésének 100. évfordulójára.* Eötvös Loránd Tudományegyetem – Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest.
- Dincă, Adinel – Hasan, Mihai – Turcuş, Şerban – Vizauer V. Victor 2011. *Antropnimia în Transilvania medievală (secolele XI–XIV).* In: Şerban Turcuş (red.): *Evaluare, statistică, evoluție, semnificații.* Editura Mega, Cluj-Napoca.
- Ember Győző – Heckenast Gusztáv (főszerk.) 1989. *Magyarország története. 1686–1790.* 1. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Farkas Tamás 2003. A magyar családnévanyag két nagy típusáról. *Magyar Nyelv* 99: 144–163.
- Farkas Tamás 2013. Népnévi eredetű családnevek a magyarban. In: Vörös Ferenc (szerk.): *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig IV. A nyelvi kölcsönhatások és a személynevek.* Savaria University Press, Szombathely, 125–144.
- Farkas Tamás – Slíz Mariann 2011. Német népcsoportokra utaló családnevek Magyarországon. *Német, Szász, Bajor, Sváb.* In: Vörös Ferenc (szerk.): *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig II. Családnév – helynév – kisebbségek.* Savaria University Press, Szombathely, 67–80.